Narodila jsem se v Praze v červenci 1943 v rodině českých Romů. O původu naší rodiny jsou mi známé jen střípky, které jsem se snažila celý život skládat. Mezi mými předky byli také němečtí Sintové a světští. Moje babička říkala, že její táta byl cikánský baron, že mu říkali Barony. Měla nad postelí jeho fotku, to byl úplně bílý člověk. Babička nás už ale vychovávala v českém stylu. U nás doma se vůbec nemluvilo romsky. Babička s dědou o sobě nikdy nemluvili jako o Romech nebo o světských, ale jako o *kočovnících*.

Babička podnikala. Měla pojízdnou prodejnu. Její rodina se podle všeho ve třicátých letech usadila v Praze v Michli, ale do té doby museli být kočující. Viděla jsem fotku, na které byla babička s dědou a za nimi vůz s plachtou a s koňmi. A pod plachtou byly hrnce, které prodávali. Pokud vím, jezdili po celé republice a prodávali hrnce, mísy a další zboží. Potom, když už byla babička starší, začala podnikat. Měla bratrství. Tak se tenkrát říkalo pojízdnému obchodu s potravinami. Jezdili s dědou v okolí Prahy. Když byly akce jako letecký den, tak si tam postavili stánek a prodávali tam. My jako děti, to si pamatuji ještě ze začátku 50. let, jsme jezdívaly s babičkou a dědou do Bráníka, tam byl cukrovar. Oni měli tenkrát takový vůz, naklaďáček s plachtou, a kupovali ve velkých krabicích cukrovinky. To bylo v takových špalíčcích, říkalo se tomu lesněnky. My to musely jako děti vážit a dávat do pytlíků. Babička s tím potom jezdila na podobné akce a tak to prodávala. Prodávala i za války, to ale musela dělat nějak pokoutně. Podomní obchod, něco takového. Babička musela být strašně šikovná.

My jsme bydleli v Michli, v ulici Pod stárkou. Tam byla taková ohrada, kde bylo více rodin. Místní tomu říkali Habeš. Bydlela tam babičky maminka, její děti s rodinami, moje matka a ještě i další babičky dcera. V té ohradě byly takové nízké, kamenné domky, kde jsme žili. Byly postavené do elka. Mezi nimi byl velký dlouhý dvůr. Bylo to ohrazené dřevěným plotem. Netekla tam voda, záchod byla taková bouda, kde běhaly krysy, takže jsem se tam bála jako holka chodit. V tom Habeši žili samí chudší lidi. My byli uprostřed té ohrady, naše romská rodina, napravo i nalevo bydleli normální lidi. Vedle té ohrady bydleli podnikatelé, kteří dělali takové kulaté oplatky. Ty naší rodinu podle všeho za války udali, že jsme Romové, protože jsme jim tam byli nepohodlní. V té době byli někteří lidé spolčení s Němci.

Na základě jejich udání sebrali maminku s dvěma malými dětmi. Maminka se jmenovala Karolína Fröhlichová, bratr Antonín a sestra Marie. Pak sebrali otce, Jana Fröhlicha. A dědu, Tomáše Ištvána. Sebrali také strejdy, ti také bydleli v té ohradě. Jeden z nich byl Jaroslav Hořínek. Všechny poslali do koncentračního tábora v Letech u Písku. V Letech byl také můj strýc, syn babičky, Václav Ištván. Ten byl dokonce na nucených pracích v Německu. A i další příbuzní. Matky nejstarší sestru sebralo gestapo do Pečkárny. Esesman jí nakopl, že letěla přes celou chodbu. Ona byla v nějakém spolku a přišlo na ně udání. To vše bylo na podzim roku 1942. Babičku nesebrali, protože zřejmě nevěděli, že je také Romka. Ona byla úplně bílá, a měla české jméno, jmenovala se Stehlíková. Nikoho ze Stehlíků z její rodiny neodvedli.

Válku si sama nepamatuji, jen to, co mi vyprávěla maminka a další příbuzní. V Letech však začal můj život, maminka byla v době internace se mnou těhotná. Maminka ale o Letech nikdy nemluvila. Byla z toho psychicky špatná. V archivech píšou, že tam byla měsíc. Ale podle mě tam musela být déle. Protože sestra měla nožičky jako tyčinky, když šla domů, to jsem viděla na fotkách. Můj bratr, v té době

miminko, byl kost a kůže. Kdyby tam byl jen o něco déle, umřel by na podvýživu. To ještě říkávala babička, že podplácela nějakého bachaře, a že jim nosila za plot chleba a potraviny. Jinak by to bývali nepřežili. Oni už je chtěli odsunout z těch Let. Oni by tam bývali nezůstali. Jenže babičce se pak podařilo dostat maminku s dětmi, mými sourozenci, za úplatu ven. Bratr byl na tom nejhůř, babička myslela, že zemře, ale doktor říkal, že ne. To byl soukromý lékař, a říkal: „Vařte mu silné polévky a určitě se z toho dostane.“ Léky tenkrát nebyly.

Když jsme se vrátili z Let domů, museli jsme se po celou dobu války ukrývat, protože naši sousedé v Michli nás mohli zase udat. Takže maminka s námi musela pendlovat všude možně, po různých lidech jsme žili, utíkala s námi do lesa a tam se s námi schovávala, protože se bála udání. Já byla miminko a všude se se mnou vláčela. Pamatuji si matně, že jsme žili na Bohdalci u jedněch lidí, kteří žili v zemi. To bylo něco děsného, to byla taková bouda, šlo se tam po schodech dolů. Maminka mi vyprávěla, že od léta 1943, když jsem se narodila, až do roku 1945, s námi chodila pořád po takovýchto lidech, protože normální lidé nás absolutně nepřijali.

Táta byl v koncentračním táboře osm měsíců. Maminka naštěstí měla svou matku, která jí pomáhala.

Děda zůstal v Letech také déle, ale on i všichni strejdové se naštěstí vrátili. Ale ani děda o táboře nikdy nemluvil. Jenom strejda Hořínek o tom vyprávěl. Když jsme jako děti byly vybíravé, říkával: „Já bych ti přál koncentrák! Aby si zažila to, že lezla myš a já tu myš snědl. O šlupky z brambor, o pomeje, o to jsme se prali“.

V Habeši jsme bydleli ještě i po válce. Co si pamatuji, ostatní lidé nás brali špatně. Odtahovali se od nás. Byli jsme pro ně cikáňata. Já si z té doby po válce pamatuji hroznou bídu.

Táta se živil, stejně jako jeho rodina, kšeftováním. Jeho rodina byli němečtí Romové a po válce od nás byli do Německa zřejmě odsunutí jakožto Němci. Kdysi byli koňský handlíři, později obchodovali v Německu s látkami. Já mám v rodném listě, že můj otec byl kočí. Já jsem ale tatínka téměř nepoznala, až ve dvaceti letech, protože po válce, v roce 1948, utekl za svou rodinou do Německa. Nejdříve byli ve východním Německu, potom se nějak dostali do západního. Co mi říkala starší sestra, táta mámě slíbil, že pro nás přijde. No, a taky že po určité době poslal nějakého člověka, aby nás převedl přes hranice. Jenže maminka prý vzala sekerku a vyhnala ho, že v žádném případě, že prostě s cizím člověkem se sedmi dětmi přes hranice nepůjde.

Když táta odešel, maminka si po nějaké době našla přítele a babička, její máma, jí kvůli tomu vyhodila z domu. Úplně jí vydědila. Máma se s námi vláčela všude možně. Odstěhovala se na Bohdalec, do místa, kterému se říkalo Bosna. To je, jak je Vršovický most, v tom místě bydleli chudí lidé, bylo to tam hrozné. Pak nás maminka zase vláčela do Slatin, to je za Bohdalcem, tam jsme chodili potom i do školy. To už jsme ale my starší byli více u babičky. Já tam za mámou ale chodila, babička mi dávala třeba padesát korun, abych jí je přinesla na jídlo. S tím novým přítelem měla potom máma trojčata, ale dvě děti hned po porodu zemřely a nejmladší sestra, která přežila, byla slaboučká, byla dlouho v inkubátoru a téměř neviděla, měla snad 20 dioptrií.

Maminka měla opravdu těžký život, hodně trpěla. Po tom všem onemocněla a zemřela v 31 letech, v roce 1953. Mě bylo deset roků. Když umírala, prosila babičku, aby si vzala tu nejmladší sestřičku k sobě. Sestra měla půl kila a byla tenkrát v nemocnici na Karlově. Ten doktor, který jí vypiplal, si jí chtěl osvojit, ale babička to nedovolila, chtěla splnit přání mé maminky.

Po maminčině smrti se nás všech ujala babička. Měla na sebe napsaných osm dětí. Té nejmladší byly v té době tři roky, ale vypadala jako půlroční. Babičce bylo 47 let. Lidé v okolí nás nepřijali. Byl to hrozný život. Když přišel komunismus, byla měnová reforma, babička přišla o peníze. Bylo štěstí, že se babičce podařilo koupit ještě za včas rodinný dům na Bohdalci, takže jsme měli kde bydlet.

Bratři se museli vyučit, na to dbal děda. My holky ne. My se museli starat o mladší sourozence, protože babička s dědou museli vydělávat peníze. Jenže jako podnikatelka měla babička v padesátých letech utrum. Zůstala bez práce. A představte si, že jí později dali důchod stovku.

Tenkrát nás stát chtěl vzít všechny do ústavu, ale babička řekla, že v žádném případě. Takže to děda musel táhnout sám, babička se musela o nás starat. Ale to vám řeknu popravdě, aby nás uživila, kšeftovala na černo. Prodávala látky. Ale to bylo opravdu jednou nohou venku a druhou v kriminále.

Děda s jedním strejdou se pak živili tím, že sváželi zvířata pro výzkumný ústav, od lidí, co už je doma nechtěli. To bylo let, co to dělali. Děda taky pracoval na stavbě Stalinova pomníku. Také chodil po Praze rozsvěcet pouliční lampy. Každý rok jsme jezdili do Varnsdorfu na sena, aby si babička s dědou přivydělali. Nakonec se jim celkem dařilo, koupili překrásnou hrobku. A postavili překrásnou chatu, u Jílového. To stavěli v 60. letech. My tam jezdili jako děti pomáhat při stavbě.

My, starší holky, jsme jim museli také pomáhat s mladšími sourozenci. Nejdřív byla nejstarší moje sestra Marie Chadrabová, takže ta se starala o nás. Potom se vdala a odešla z domova. Musela jsem nastoupit já. Takže jsem prakticky vyšla osmou třídu a zůstala jsem doma. A tím pádem jsem se nevyučila, nic. To se odrazilo i na mém životě, protože jsem nic neuměla, akorát mě zbylo, jak se říká, koště do ruky. Já jsem byla v dětství vždycky aktivní a zvídavá, chodila jsem na zdravotnické kurzy, všechno jsem chtěla dělat. Chtěla jsem se vyučit, něčím se stát. Když jsem to řekla babičce, dala mi facku, že jsem si vůbec dovolila to říct. To, že mi to babička nedovolila jít studovat a zapikolovala mě doma, byla pro mě rána. Už jsem jen hleděla, kdy budu moci odejít z domova.

Vdala jsem se v 18. Vzala jsem si muže, který byl o patnáct let starší, a šla jsem hned z domova. Bydleli jsme na ubytovně na Václavském náměstí, takový krásný cihlový dům to byl, manžel tam měl jednu místnost, on byl do té doby svobodný, a já jsem si tam připadala jako v království. Můj manžel byl Čech, od Tábora, byl cukrářem a pracoval v menze v Opletalce. Já jsem na začátku šedesátých letech nastoupila do Rudého práva do expedice. Ale nebyla jsem u strany. Dělala jsem tam mnoho let.

Jednoho krásného dne, to mi bylo asi 21 let, někdo zaklepal na dveře. To bylo už večer, a objevil se tam takový mužík. Byl to můj táta, ale já jsem si ho už nepamatovala. Naposled jsem ho viděla v pěti letech. Zrovna nesvítilo světlo, vypli elektriku a my tam byli o svíčkách. A já mu říkám: „Co si přejete?“ A on mi říká: „Ty jseš Fröhlichová?“. Já říkám: „No, o co jde?“ a on: „No, já prej jsem tvůj táta.“ No ta jsem na něj koukala a nevěděla jsem, jak se mám tvářit. To bylo šestnáct let, co jsem ho neviděla.

V šedesátém osmém roce mě pak pustili spolu se sestrou za tátou na návštěvu do Německa. Musím říct, že když jsem viděla, jak tam žijí, byla jsem pak ráda, že máma tenkrát toho pána, co nás měl převést přes hranice, vyhodila. Tátova rodina žila na okraji města Norimberku, v takové ohradě, kde žili Romové se svými vozy. I můj táta takhle žil, ve voze. To byl takový ten starodávný dřevěný vůz, taková jako menší maringotka. To zapřahávali za koně, i když potom už měli i auta. Když jsem to viděla, byla jsem ráda za to, jak jsme žili my v Praze. V těch šedesátých letech už se tam ti Romové přizpůsobovali, to už si tam stavěli i baráky. V jeho rodině se drželi takové ty staré romské tradice. Mluvilo se tam výhradně romsky. My jsme se s nimi nedomluvili. Oni nás brali jako trochu podřadné lidi. Jeden bratranec s jeho ženou si třeba dovolili to, že nám dali košík prádla, ať jim to jdeme pověsit. Já lezla po kolenou a šůrovala jim podlahu. To my bychom si tady vůbec nedovolili. Cítili se nadřazení. Já pak řekla sestře, že už tam v životě nepojedu.

Na tu dobu po tom vzpomínám jako na hezkou dobu. Já pracovala mnoho let v tom Rudém právu. Měla jsem syna, on nechtěl chodit do školky takže jsem pracovala v noci, abych s ním mohla být přes den doma. Tak to zůstalo až do jeho vojny, stále jsem dělala jen na nočních směnách. Já si v tom podniku tam zvykla, lidé tam ke mně měli hezký vztah, měli mě rádi. To dneska neexistuje. V domě, kde bydlím, v paneláku na okraji Prahy, mě všichni posuzují podle toho, že jsme snědá. Já tady bydlím třicet let, ale ty lidi mě nepřijali.

To, co já jsem zažívala po válce, dnes zažívám znova. Já žiji úplně sama. Já nemám kamarádku. Mě dokonce moje kamarádka, co jsme se s ní kamarádila dvacet let, řekla: „No, ty si chytrá Cikánka“. Ve mně se něco úplně uzavřelo. Kdybych já někomu něco udělala! Já žiji slušně a mám doma čisto. Přesto, to jednání. Já z toho mám hrozné trauma. Ani nechci říct mé pravé jméno, protože se bojím. Byl to opravdu těžký život. Mně se ta doba dneska vrací.